

UNGDOMSBROTTLIGHET — ETT UPPFOSTRINGSPROBLEM

Av professor WILHELM SJÖSTRAND

UNDER 1700-talet hade man vitt skilda meningar på olika håll om de faktorer som formar människans utveckling. Rousseau hyste en optimistisk tilltro till den medfödda utrustningens inneboende möjligheter. »Naturen» gestaltar individen på bästa sätt, om man blott håller skadliga inflytanden borta. Ett sådant fenomen som ungdomsbrottlighet, varav man även på den tiden hade en rik erfarenhet, skulle med denna utgångspunkt närmast vara att förstå som ett resultat av starkt ogynnsamma påverkningar, varigenom de naturliga förutsättningarna kommit att förvanskas.

Nästan samtidigt med Rousseau ansåg i sin tur en kulturfilosof som Johann Gottfried Herder att »den levande miljön» har verkligt positiv betydelse för tillkomsten av de sociala egenskaper, som vi räknar till människans viktigaste kännetecken. Om ett barn måste växa upp bland djur, förlorar det sin mänskliga särart. »Varje människa blir människa genom uppfostran», konstaterar Herder, som därmed till skillnad från Rousseau snarast

måste ha betraktat ungdomsbrottlighet som en följd av att vissa eljest i regel gynnsamma påverkningar uteblivit.

Både Rousseau och Herder skilde sig från de samtida verkligt radikala miljöteoretikerna, t. ex. Helvétius. Denne gick så långt, att han över huvud inte trodde på några medfödda anlag. De individuella olikheterna även i intelligens, minne och tankeförmåga är m. a. o. enligt honom helt och hållet ett resultat av omgivningens skiftande påverkan. Ungdomsbrottlighet skulle med en sådan ståndpunkt kunna undvikas lika lätt som den framkallas. Några naturliga förutsättningar behövde man i vilket fall som helst inte räkna med.

Men om man i likhet med Rousseau och Herder utgår från att det finns en medfödd utrustning, som kan förvanskas av kulturens ogynnsamma inflytanden eller förbli outnyttjad på grund av den sociala omgivningens otillräckliga påverkan, kan dessutom en fjärde uppfattning i fråga om ungdomsbrottlighetens betingelser ligga nära till hands. Vanart skulle kunna bottna

i ett tillfälligt misstag av naturen själv. En förklaring av ungefär detta slag gav faktiskt den italienske psykiatern Cesare Lombroso i början av vårt eget århundrade. Alltjämt synes f. ö. många allmänt formulerade påståenden, att det asociala beteendet är mer eller mindre ärftligt betingat, vara variationer på samma tema.

Den moderna forskningen kring ungdomsbrottslighetens problem står mera på Helvétius' linje än på Lombrosos. Det är inte anlagsförsättningarna, som man i första hand skall tänka på, då man efterfrågar ungdomsbrottslighetens ursprung. Men det är lika viktigt att lära av Herder på det sättet, att man gör klart för sig, att ungdomsbrottsligheten är ett *beteende*, som tjänar ett bestämt syftemål för den det gäller, nämligen samma syfte som vid det vi kallar ett gott socialt uppförande, dvs. att uppnå tillfredsställelse för de behov, som utgör själva drivkraften till allt vårt handlande. Om man endast håller detta faktum i minnet, blir det mycket lättare att förstå, vilken betydelse för framväxten av vanart som skall tillmätas olika egenskaper på det intellektuella planet — även medfödda sådana — eller vissa yttre livsomständigheter.

Många sociologiska, psykologiska och pedagogiska undersökningar har visat, att kultur- och familjeförhållanden, tidiga upplevelser av ogynnsam art, brister i uppfostningsregimen osv. spelar en avgö-

rande roll, då man vill förklara det asociala beteende, varåt de samhällsvårdande myndigheterna praktiskt taget överallt i världen numera i allt större utsträckning nödgas ägna sin uppmärksamhet. Den gemensamma nämnaren för samtliga resultat synes dessutom vid noggrannare analys vara följande. Alla de faktorer, som man funnit mer eller mindre verksamma, utövar sitt inflytande på grund av sitt samband med »den sociala inlärningen», m. a. o. den process varigenom samhällets och kulturrens krav på vårt uppförande i olika sammanhang införlivas med vår personlighet. Ungdomsbrottsligheten är i främsta rummet en konsekvens av en dåligt gestaltad »socialisation». Behoven har inte tämjts, så att individen förmår rätta sig efter de tömmar, som var och en inom det mänskliga samlivets skaklar måste lära sig lyda för att trivas med tillvaron och lyckas med sina uppgifter.

Den nämnda »sociala inlärningen» börjar normalt mycket tidigt i livet. Från den mänskliga omgivningen, främst från modern, får barnet tillfredsställelse för sina primära behov: hunger, törst, vila, rörelse, tömning av tarm och blåsa etc. Samtidigt ger modern i regel uttryck för sina känslor genom att jollra med det, smeka det, leka med det osv. Modern kommer på detta sätt att för den växande bli oupplösligt förbunden med behovstillfredsställelse. Hon blir vad man

kallar »en sekundär förstärkare», dvs. hon har fått ett egenvärde, så att barnet strävar efter att få behålla henne för hennes egen skull, oavsett vad hon egentligen betytt från början. Modern kan sedan för sin del använda denna sin ställning till att lära barnet goda en mängd viktiga regler, som man måste följa vid mänskligt samliv, t. ex. att tömma blåsan och tarmen på lämpligt sätt. Detta sker genom att hon tillgriper sanktioner i form av ogillande eller kanske t. o. m. hot samt använder sig av lindriga bestraffningar, som hämtar sin kraft framför allt från det faktum, att de samtidigt upplevs som ett avståndstagande från hennes sida. Man talar i dessa sammanhang även om att barnet blir emotionellt bundet till modern och därför identifierar sig med hennes bud och förbud. Barnet lär sig acceptera samhällets normer, emedan det i otaliga situationer måste konstatera, att det eljest skulle riskera att förlora den, som varit dess största lustkälla från första dagen av dess liv. Samma roll kan naturligtvis — om också betingelserna vanligen inte är lika gynnsamma — spelas av andra människor än modern i barnets närmaste omgivning. Slutresultatet av en riktigt genomförd socialisation av detta slag är emellertid att barnet får ett samvete eller överjag, som ger det möjlighet till full behovstillfredsställelse men låter denna ske inom ramen av bestämda regler för mänsklig samlevnad, där

var och en principiellt har rätt att hysa samma anspråk.

Om ungdomsbrottsligheten betraktas som en utebliven eller olyckligt genomförd socialisation, är det lätt att inse, varför och hur de faktorer, som det enligt olika undersökningar finns anledning att observera, kan visa sig verksamma i sammanhanget. Man finner således inte sällan hjärnskador bland uf-klientelet. Detta innebär inte, att tumörer eller på annat sätt uppkomna anatomiska missbildningar kan betraktas som »orsak» till det asociala beteende, som man konstaterat hos vederbörande. Den riktiga förklaringen torde i stället vara, att den vanartige på grund av sin hjärnskada samt andra eventuellt tillstötande omständigheter mött för stora svårigheter för ett normalt genomförande av en fullgod socialisation. Ett intellektuellt handikap ger i och för sig inte upphov till ungdomsbrottslighet men kan själv vara förknippat med andra omständigheter, som lägger hinder i vägen för den sociala anpassningsprocessen. Hit hör fattigdom och andra ogynnsamma sociala förutsättningar. Splittrade hemförhållanden och förvärvsarbete för modern har likaledes visat sig förekomma mera frekvent bland de asociala än inom en jämförelsegrupp utan beteenderubbningar. Man kan i första hand se anledningen härtill i den omständigheten, att betingelserna för »social inläring» i dessa fall är mindre

goda. Detta är så mycket lättare att begripa, som det finns skäl att tro, att föräldrar, som skiljs, eller mödrar, som arbetar utanför hemmet — även då detta inte är absolut nödvändigt ur ekonomisk synpunkt — har bestämda egenskaper, som kommer dem att skiljas resp. att ta ett jobb. Samma egenskaper kan förmodas vara så beskaffade, att det rätta emotionella klimatet och den erforderliga normbildningen inte utvecklas på samma sätt som i andra hem. På liknande vis kan man förstå skillnaderna mellan ungdomsbrottslighetens större förekomst bland barnhemsbarn i jämförelse med fosterbarn osv. Överallt är roten till det onda i första hand precis det, som Herder tänkte sig: brist på en verkligt mänsklig miljö, en levande gemenskap med dess ömsesidiga utbyte, där barnet kan lära sig att avstå och ge, emedan andra för dess skull har avstått och gett så mycket.

En hel rad av sociologer och psykologer har bidragit till att lägga grunden för den här presenterade ståndpunkten. Två amerikanska forskarpar, Eleanor och Sheldon Glueck samt Joan och William McCord, förtjänar att särskilt nämnas. Ett par engelska representanter är Gordon Trasler och Hariett Wilson, den förre verksam som fängelsepsykolog. Intresset har på detta sätt alltmer riktats mot uppfostran i hem och skola samt ute i samhället i övrigt. En tyskspråkig forskare, Otto Wilfert, har för sin

del gjort iakttagelsen, att samhällsutvecklingen kommit att minska tilltron till alla auktoriteter och gjort ungdomen mindre »värdebunden». Samvetsbildningen har försämrats, och följden har blivit, att den vanartiga ungdomen så att säga »ändrat utseende». Den förefaller numera att vara betydligt mindre »socialiserad» än blott för något decennium sedan. Detta står i bästa överensstämmelse med vissa av de amerikanska och engelska forskningsresultaten, som pekar på att släpphänthet och låt-gå-anda utgör mycket vanliga inslag i hembakgrunden för ungdomsbrottslighet.

Wilferts uppfattning synes av allt att döma vara giltig även för Sverige. Vid genomgång av en årgång manliga uf-elever — år 1962 mer än 300 fall — har det visat sig, att det inte längre är riktigt att onyanserat betrakta dessa individer som »fysiskt misshandlade». Det finns tvärtom en ganska svag grund för en sådan utläggning, som man inte desto mindre alltså jämt då och då kan få till livs även av mycket framskjutna personer i ansvarig ställning. Mycket frekventare synes däremot de exempel vara, där både emotionell bindning och tillbörligt allvar vid försöken att inplanta samhällets normer har saknats. Man kan kalla denna grupp »de naivt vanartiga». Det är också relativt vanligt, att goda känslotakter inte utnyttjas för en verklig socialisation. Här har vi de

bortskämdas grupp. Men det kan vidare hända, att känslobindningen missbrukas till att driva kraven för långt i hägn av en överbeskyddande men kanske samtidigt i hög grad fordrande omtanke, som nästan obönhörligt tvingar barnet till revolt. Här föreligger ett slags »översocialisation».

Under pubertetstiden utsätts individen för allvarliga problem, då det gäller att anpassa den egna behovstillfredsställelsen till omgivningens och samhällets krav. Socialisationen måste därför under denna fas omgestaltas och fortbildas enligt dessa nya förutsättningar. Det är lätt att då göra misstag, t. ex. att inte låta ungdomens i olika hänseenden förbättrade förutsättningar för egen bedömning etc. följas av en motsvarande ökning i dess frihetsmarginal. Ofta kommer verkningarna av tidigare mindre gynnsamma betingelser att härigenom få förödande verkan. Vi kan t. ex. föreställa oss en flicka, som till en början vuxit upp i ett hem, där modern inte hållit någon som helst ordning och fadern varit alkoholmissbrukare med täta utbrott av våldsmentalitet. I sitt fosterhem hånas hon med jämna mellanrum av sina adoptivföräldrar för sitt ursprung. Det är då inte att förundra sig över att utvecklingen går mot en tragedi, när puberteten med dess konfliktladdade problem bryter in. Lika lättförståeligt är det, att utgången blir densamma, då fosterföräldrarna till

en annan flicka som i pubertetsåldern börjat visa benägenhet att umgås med raggare, kastar henne i ansiktet, att hon inte är bättre än sin mamma, som är »en riktig hora». Båda fallen måste till slut omhändertas för anstaltsvård.

Mycket talar således för att ungdomsbrottsligheten i fråga om sin *uppkomst* är ett uppfostringsproblem. Detta synes vara väl förenligt med alla tidigare huvuduppfattningar rörande vanartens tillblivelse. Enligt den multifaktoriella teorien ligger det många olika omständigheter till grund för det sociala beteendet. Men detta kan anses springa fram på grund av en felaktig eller utebliven socialisation under och som följd av dessa betingelser. Enligt det djuppsykologiska betraktelsesättet utgör det kriminella handlandet ett slags utlösning av hämmade behov och därav orsakade spänningar. Men i detta fall kan hämningarna likaledes betraktas som ett inlärningsfenomen under olyckliga förhållanden. Den sociologiska uppfattningen slutligen gör för sin del direkt gällande, att ungdomsbrottsligheten är en följd av en i och för sig normalt förlöpande men missriktad inläring i en bestämd miljö.

Men även vid *de förebyggande åtgärderna* har man att göra med ett uppfostringsproblem. De allmänpreventiva ingreppen måste i första hand avse alla sådana förhållanden, som visat sig vara förknippande med eller utgöra hinder

för en god »social inläring». Men samtidigt står det klart, att man inte kan nöja sig med en sådan allmän sanering. Varje ungdomsbrottslighetsfall är mer eller mindre unikt, i det att socialisationen utblivit eller varit otillräcklig i samband med faktorer, som kan kombineras med varandra på ett mycket varierat sätt. Man måste därför noggrant följa alla sådana barn, som är utsatta för kända ogynnsamma betingelser. En enda sådan kan, om den är kraftig nog, måhända vara tillräcklig, men samma verkan uppkommer kanske, när det föreligger en anhopning av många relativt obetydligt försämrade förutsättningar för en god »social inläring». Endast ett uppmärksamt aktgivande på det individuella fallet kan därför ge något så när betryggande garantier för att man förmår handla i tid. Socialvårdens utformning i enlighet med en sådan ståndpunkt är i princip fullt möjlig och skulle säkert också kunna bli mycket effektiv. Det gäller att se till, att de efter vars och ens omständigheter erforderliga betingelserna för socialisationsprocessen föreligger från början.

Till slut bör understrykas, att också *själva botandet* av ungdomsbrottslighet är ett pedagogiskt problem. Det torde t. ex. inte finnas några genvägar att socialisera en före omhändertagandet helt opåverkad individ, dvs. en »naivt vanartig». Vad som inte skett tidigare, måste nu äga rum med så mycket

större kraft och intensitet. Intagningstiden måste tillbringas i en intim social omgivning av samma slag, som det normalt utvecklade barnet fått möta.

Det gäller härvid åter att ta lärdom av forskningens resultat. Av stort intresse i detta sammanhang är de experiment, som White och Lippitt för ett par decennier sedan utförde med tre slags miljöer, den auktoritära med starkt tryck ovanifrån och stränga straff, den släpphänta eller låt-gå-utformade med total avsaknad av ledning från lärarens sida samt den demokratiska med gemenskap och verklig ömsidighet i kontakterna. De båda amerikanska forskarna har för något år sedan gett en slutlig kommentar till sina resultat. Den demokratiska miljön kännetecknas av på en gång fasthet i fråga om nödvändig ordning och skälig hänsyn till andra samt inte desto mindre av frihet för individen att verkligen tillfredsställa sina behov inom denna ram. Här påträffar vi m. a. o. samma syn som hos vissa av de tidigare nämnda sociologerna och psykologerna, nämligen att en förening av kärleksfull omtanke och bestämdhet är det effektivaste medlet att trygga en god socialisation.

Detta bör även gälla för uf-eleven under hans omhändertagande. Därmed ställs stora krav inte minst på själva anstaltspersonalen. Ty — som det heter i ett av Hans Toch utgivet kriminalpsykologiskt arbete

— ett enda tanklöst yttrande från en oförståndig representant för denna personal kan förstöra vad det tagit månader för andra att bygga upp. Man kan här även erinra sig slutorden i ett uppmärksammat tyskt arbete, »Grundprobleme der Kriminalpädagogik» av Karl Peters. Denne säger, att all pedagogik vilar på ett jag-du-förhållande, samt fortsätter: »Kriminalpedagogik ställer stora fordringar på människorna, tjänstemän såväl som bestraffade, på allmänheten i lika hög grad som på den enskilde. Pedagogik som uttryck för mänskligt beroende kräver av alla parter åvägabringande av äkta mänskliga relationer: kärlek.» Men man får å andra sidan inte glömma, att det här naturligtvis inte är fråga om reservationslös efterlåtenhet. Givandet måste bli ömsesidigt. Den tuffe ungdomsbrottslingen är inte mäktig att skänka något tillbaka, förrän han likt småbarnet försatts i en beroendesituation av den art, att t. o. m. tillfredsställandet av hans kroppsliga behov blir avhängigt av omgivningen. Först då kan han uppleva andra människor som källan till sin egen lust och glädje, och först då kan han i ljuset härav så småningom börja känna tack-

samhet och ställa krav på sitt eget beteende för att få behålla den vänlighet och omtanke, som han mött. Socialisationen är en uppfostringsprocess och som sådan — enligt Peters' uttryckssätt — ett skeende i ett mänskligt jag-du-förhållande. Eller — för att åter tala med 1700-talets tunga — »människan blir människa endast bland människor».

Därmed faller ett tungt ansvar på framför allt föräldrar och lärare. Men denna synpunkt får likväl inte överdrivas. I fråga om många omständigheter kan ett enskilt föräldrapar faktiskt inte lastas. Sjukdom, fattigdom, dåliga bostadsförhållanden m. m. kan ofta drabba en familj, utan att denna själv kan göra mycket däråt. Försöken att bibringa ett barn en riktig uppfattning om samhällets krav på olika punkter kan likaledes slå slint, på grund av att den sociala omgivningen i övrigt inte strävar i samma riktning. Ansvar faller m. a. o. i hög grad på den enskilde uppfostraren, men vad denne faktiskt förmår göra beror i väsentliga hänseenden på vad samhället självt med *alla* dess levande byggnadsstenar vill söka åstadkomma.